Kijk op exoten

nummer 12, april 2015

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

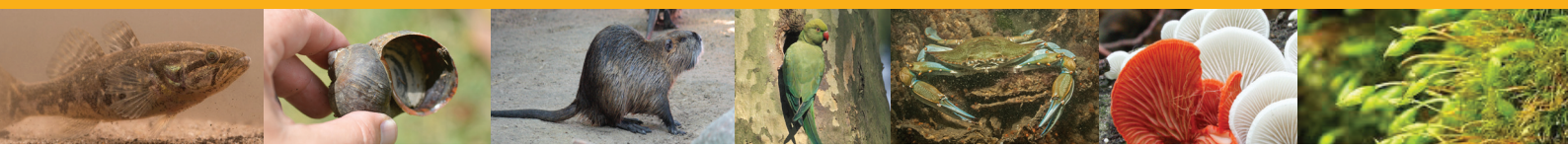

Voorwoord

Terwijl ik dit stukje tekst type, schijnt de zon buiten volop en is het 22 graden. Bij de Plantenziektenkundige Dienst werd dat vroeger 'technisch weer' genoemd; goed weer om buiten inspecties te doen. Dat geldt ook voor het doen van soortenwaarnemingen in de natuur.

Afgelopen weekend, toen het ook mooi weer was, stelde ik mijn zoontje van 7 voor om ringslangen te gaan zoeken. Van het woord 'slang' werd hij behoorlijk enthousiast. We hadden net een boek uit de bieb gelezen over nogal tot de verbeelding sprekende slangen, zoals boa's, anaconda's en cobra's. Ik vermoed dat hij zich bij de ringslang iets soortgelijks voorstelde. Na bijna 2 uur vruchteloos zoeken nam zijn enthousiasme zichtbaar af en verplaatste zijn aandacht zich naar overvliegende vliegtuigen, zijn schoenen en steentjes die daarvoor opdoken. Toen we op het punt stonden de slangenspeurtocht te beeindigen vonden we toch nog 1 ringslang. Hij was blij dat we er toch nog één gevonden hadden, maar ik zag ook een licht teleurgestelde blik bij het zien van het formaat van de ringslang. Mijn zoons interesse in dieren spitst zich nu (nog) vooral toe op soorten die groot, griezelig, gevaarlijk of uitgestorven zijn.

Gelukkig zijn er ook veel mensen die gefascineerd zijn door allerlei andere soorten dieren, planten of schimmels. Iedereen die er in technisch (of ander) weer op uittrekt om soorten - inheems of uitheems - waar te nemen wens ik veel plezier.

Wiebe Lammers, Team Invasieve Exoten (NVWA)

Inhoud

Boktor *Aromia bungii*	**2**	**Blauwe zwemkrab**	**9**
Sportvisserij Nederland	**3**	**Halsbandparkiet**	**10**
Trends invasieve mossen	**4**	**Grote alexanderparkiet**	**10**
Rood oorzwammetje	**5**	**Beverrat**	**12**
Appelslak	**6**	**Vlinderstruik**	**14**
Amoergrondel	**8**	**Nieuwe webpagina Ranavirus**	**15**

Aromia bungii, een bedreiging voor steenvruchtbomen in Europa

Ed Colijn, EIS Kenniscentrum Insecten

Aromia bungii werd onlangs voor het eerst in Europa aangetroffen. Deze forse boktor kan aanzienlijke schade veroorzaken in steenvruchtboomgaarden en mogelijk aan populieren. De soort wordt daarom als ongewenste exoot beschouwd, is inmiddels opgenomen op de quarantainelijst van de European and Mediterranean Plant Protection Organization (EPPO) en is meegenomen in het door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit uitgevoerde programma Fytobewaking (verpakkingshout en import van *Prunus*-hout uit China en Italië).

Verspreiding

Aromia bungii, niet te verwarren met de in Nederland inheemse muskusboktor (*Aromia moschata*), is een Aziatische boktor die tot voor kort niet bekend was buiten zijn oorspronkelijke areaal. Dit areaal beslaat het oosten van Azië: China en Korea. Mogelijk leeft de soort ook in Mongolië, Taiwan en Vietnam maar daarover bestaat nog geen zekerheid. Elders in Azië is de soort geïmporteerd in Japan. De larven leven in Azië voornamelijk in perzik en abrikoos, en in mindere mate in pruim en kers. Afgezien van deze waardplanten wordt in diverse quickscans en risicobeoordelingen een groot aantal andere bomen en struiken als waardplant genoemd. Daaronder neem, *Bambusa textilis*, dadelpruim, olijf, *Populus tomentosa*, Japanse abrikoos, *Prunus japonica*, Chinese vleugelnoot, granaatappel en *Schima superba*. Deze lijst is waarschijnlijk verre van compleet.

Aromia bungii (Foto: Raffaele Griffo, Plant Health Service of Campania, Italia, https://gd.eppo.int/taxon/AROMBU/photos).

In 2008 werd deze boktor voor het eerst ontdekt buiten Azië: in Groot-Brittannië in houten pallets en in de Verenigde Staten in een havenpakhuis. De pallets in Groot-Brittannië waren opvallenderwijs afkomstig van een Nederlandse leverancier! In juli 2011 werd de soort voor het eerst in de Europese vrije natuur gevonden: in een kroosjespruim in de Duitse deelstaat Beieren. Op basis van de aanwezigheid van uitsluipgaten werd geconcludeerd dat de boktor daar al in 2008-2009 werd geïntroduceerd. De boktor is vervolgens vermoedelijke uitgeroeid, hoewel er een vrouwtje ontsnapte. Er zijn geen latere meldingen uit Duitsland. In 2012 volgde Italië met een eerste melding van circa 300 (!) besmette fruitbomen, hoofdzakelijk abrikozen, in de regio Campanië; in 2013 volgde een vondst van twee kevers in de regio Lombardije in de stam van een gekapte perzikboom. Later bleek dat al in 2010 volwassen exemplaren van *Aromia bungii* in Campanië waren gezien en gefotografeerd.

Herkenning

De volwassen kevers zijn tussen de 22 en 40 mm lang en vrij eenvoudig te herkennen. Afgezien van het helder rode halsschild zijn ze geheel zwartblauw tot zwart. Incidenteel komen geheel zwarte exemplaren voor. De dekschilden zijn glad, het halsschild heeft aan beide zijden een stevige doorn. De mannetjes zijn te onderscheiden van de vrouwtjes doordat ze veel langere sprieten hebben.
Aromia bungii zou verward kunnen worden met bepaalde kleurvormen van de in Nederland voorkomende muskusboktor. Laatstgenoemde is namelijk zeer variabel van kleur. Zeer donkere exemplaren zouden kunnen worden verward met de zwarte vorm van *Aromia bungii*. De muskusboktor heeft echter twee fijne ribben op de licht gerimpelde dekschilden terwijl de dekschilden bij *Aromia bungii* geheel glad zijn. Deze zelfde kenmerken zijn ook te gebruiken voor het onderscheid met de niet in Nederland voorkomende mediterrane ondersoort (*Aromia moschata ambrosiaca*) van de muskusboktor die een rood halsschild heeft. Het determineren van de larven is specialistenwerk.

Schade en vestigingskansen in Nederland

Aromia bungii kan aanzienlijke schade veroorzaken in steenvruchtboomgaarden. Uit China wordt gemeld dat 30-100% van de bomen besmet kan raken. Waarschijnlijk kunnen ook andere populieren dan bovengenoemde *Populus tomentosa* worden geïnfecteerd. Daarom is de soort opgenomen op de Europese quarantainelijst. De vondsten in Duitsland, Italië, en in hout afkomstig van een Nederlandse leverancier in Groot-Brittannië bewijzen dat de kans dat *Aromia bungii* ook in Nederland zou kunnen opduiken niet denkbeeldig is. Het oorspronkelijke woongebied van de boktor heeft een klimaat dat wat extremer is dan de klimatologische omstandigheden in Nederland: de winters zijn er kouder en de zomers warmer. De soort blijkt echter in staat zich voor te planten in zowel het landklimaat van Beieren als het mediterrane klimaat van Italië. Populieren en diverse kersensoorten zijn in Nederland volop aanwezig. De kans dat de boktor zich kan vestigen wordt daarom door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit zeer waarschijnlijk geacht. *Aromia bungii* zou geïmporteerd kunnen worden via hout van aangetaste bomen (bijv. in de vorm van pallets) uit het oorspronkelijke areaal of de import van levende bomen vanuit besmette gebieden elders in Europa.

Melden

Voor deze soort geldt dat een waarneming gemeld moet worden aan de NVWA (via info@nvwa.nl of tel: 0900-0388), eventueel via EIS Kenniscentrum Insecten. Indien mogelijk, graag ook direct een monster opsturen naar het Nationaal Referentie Centrum, NVWA, Geertjesweg 15, Wageningen. Indien dit niet mogelijk is, kan in ieder geval geprobeerd worden een foto te maken om die samen met de exacte locatieaanduiding van de vindplaats door te geven.

Beelden van de larve, volwassen kevers, schade en bestrijding in fruitboomgaarden is te zien in een filmpje van de Italiaanse organisatie PSR Campanië op You Tube.
Link:
www.youtube.com/watch?v=GW3CL5vAazA

En zie verder de tekst over *Aromia bungii* op het soortenregister. Link:
http://www.nederlandsesoorten.nl/linnaeus_ng/app/views/species/nsr_taxon.php?id=174601

De Amoergrondel - *Pieter Beelen, Sportvisserij Nederland*

(zie ook artikel over de Amoergrondel van Frank Spikmans op pagina 8)

'Niet nog een grondel!' zullen de meeste sportvissers denken. Na de marmergrondel, de zwartbekgrondel, Kesslers grondel en de Pontische stroomgondel is de koek nog niet op? Het is nog niet zo ver, maar deze grondel uit Oost-Azië is al in Duitsland gesignaleerd en er bestaat een grote kans dat de vis ook in Nederlandse wateren op zal duiken. Daarom vraagt Sportvisserij Nederland de aandacht van alle sportvissers om mee te helpen deze soort te signaleren.

Vang je een vreemde grondel?
Meld hem dan op www.mijnvismaat.nl of via de app.

Kenmerken:
De vis is bruin met zwarte vlekken en de schubben zijn duidelijk zichtbaar. Hij heeft twee duidelijk gescheiden rugvinnen waarvan de achterste hoger is. De bek is bovenstandig.
Maak altijd een foto als je denkt dat je er een gevangen hebt.
Bij twijfel over welke soort het is kun je altijd mailen naar info@mijnvismaat.nl

Op de exoten zoekkaart is de Amoergrondel al opgenomen. Link:
www.sportvisserijnederland.nl/webwinkel/producten/?id=86&page=detail

Trends van invasieve mossen in beeld gebracht

Laurens Sparrius, BLWG

Bij het werk aan de Rode Lijst van bedreigde mossen is gebruik gemaakt van een nieuwe methode om trends te berekenen, waarbij rekening wordt gehouden met de grote variatie in de mate van onderzoek van delen van het land en de sterke toename van natuurwaarnemingen sinds de jaren negentig. Trendgrafieken van invasieve exoten laten vaak een exponentiële groei zien, gevold door een stabiele fase. Dat is ook goed te zien bij de drie soorten mos met een invasief karakter.

Geelsteeltje. (Foto: J.K. Lindsey)

Geelsteeltje werd na de eerste vondst in 1943 in minder dan 20 jaar een algemene soort in Nederland en komt nu stabiel voor op de zandgronden.

Grijs kronkelsteeltje. (Foto: Laurens Sparrius) .

Grijs kronkelsteeltje werd in de jaren ’60 voor het eerst gevonden en deed er een jaar of 30 over om het hele land te koloniseren. Hoewel de soort op de zandgronden het algemeenst is, en als plaagsoort kan optreden in stuifzand en heide, wist de soort ook allerlei plekken in de veen- en kleigebieden te veroveren. Een beetje hout of een rieten dak is voldoende voor deze soort.

Gaaf kantmos is een levermos dat, aan de grafiek te zien, nog in de groeifase zit. Na de introductie in de jaren ’70 heeft de soort zich langzaam uitgebreid. Zo is de soort in Brabantse natuurgebieden nu heel algemeen, terwijl de soort zich pas recent begint te vestigen in de noordelijke helft van het land. De langzame uitbreiding komt vooral doordat populaties vrijwel alleen uit mannetjes óf vrouwtjes bestaan en de soort daarom is aangewezen op vegetatieve verspreiding met vrij grote fragmenten.

Gaaf kantmos. (Foto: Jan Kersten).

Verspreidingskaarten en afbeeldingen zijn te vinden op: www.verspreidingsatlas.nl/mossen

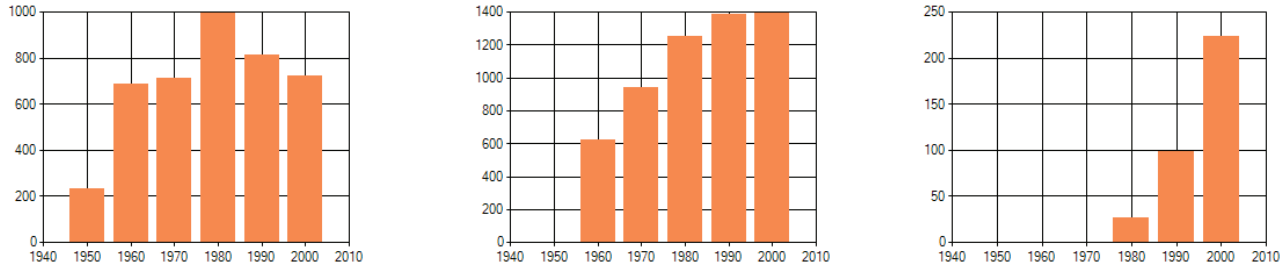

Trends van geelsteeltje (links), grijs kronkelsteeltje (midden) en gaaf kantmos (rechts) Op y-as staat het aantal atlasblokken (5x5 km) vermeld. (Bron: © BLWG)

Het rood oorzwammetje

Menno Boomsluiter, Nederlandse Mycologische Vereniging

Eind augustus 2014 werd in Flevoland een nieuw soort oorzwammetje gevonden. Vijf dagen later werd het ook gevonden in de provincie Zeeland. Er zijn vorig jaar tientallen soorten voor het eerst in Nederland gevonden, maar weinig waren zo opvallend als deze paddenstoel.

Het rood oorzwammetje (*Crepidotus cinnabarinus*) is in 1895 beschreven van een vondst in de Verenigde Staten. In 1943 werd een vondst in Denemarken als nieuwe soort beschreven, nota bene onder dezelfde naam. Momenteel zijn vondsten uit een aantal landen van West-Europa bekend. Op het eerste gezicht lijkt het dus een soort die, behalve in de Verenigde Staten, ook in Europa thuis hoort.

Rood oorzwammetje, Flevoland 2014 (Foto: Rob Chrispijn)

Het blijft met paddenstoelen moeilijk om vast te stellen of het om een exoot gaat of om een soort die op eigen kracht ons land heeft bereikt. Meestal spreken we bij paddenstoelen alleen van exoten als we het hebben over soorten die vanuit andere continenten zijn ingevoerd. Vaak gaat het dan over soorten die lange tijd heel zeldzaam blijven en die zich dan toch plotseling sneller gaan verspreiden en in aantal toenemen.

Reden genoeg om in een wat groter gebied van Europa te kijken naar het voorkomen van het rood oorzwammetje. Uit de opgespoorde gegevens blijkt dat het aantal vindplaatsen in Noordwest-Europa sinds 1990 sterk is vooruitgegaan. Vooral in Groot-Brittannië, waar de soort in 1995 pas voor het eerst gevonden werd, is dit het geval. Het rood oorzwammetje is sinds 2000 voor het eerst ook in België, Duitsland en Nederland gevonden. Bij het nakijken van vondsten is te zien dat, nadat de soort opduikt, deze vaak verschillende jaren op dezelfde vindplaatsen te zien blijft, terwijl nieuwe vindplaatsen regelmatig in de buurt gevonden worden. Het rood oorzwammetje wordt opvallend veel gezien tussen groepen van andere soorten oorzwammetjes. Of dit betekent dat ze de andere soorten verdringt, of er wellicht op parasiteert is door gebrek aan onderzoek niet duidelijk.

De lange periode waarin het rood oorzwammetje alleen bekend was van één vindplaats in Noordwest-Europa (Denemarken) en zijn nu, weliswaar bescheiden maar vrij plotselinge opmars heeft alles weg van een exoot die zijn plek begint te vinden. In dit geval zou het dan gaan om een Noord-Amerikaanse soort. Daar is de soort vooral bekend uit het oosten en noorden van de Verenigde Staten. Te verwachten is dat deze soort in de komende jaren in ons land vaker gevonden zal worden. Momenteel is het rood oorzwammetje echter nog een erg zeldzame verschijning.

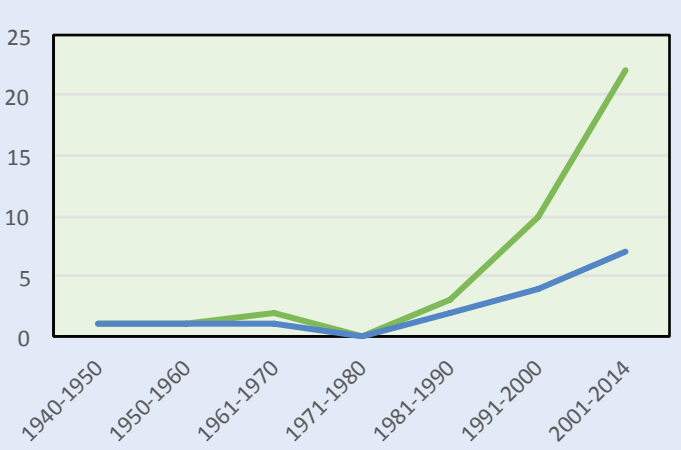

Opkomst van rood oorzwammetje in Europa. Groene lijn = aantal vindplaatsen, Blauwe lijn = aantal landen. (Bron: NMV)

Zoeken naar appelslak en haar eieren

Adriaan Gmelig Meyling, Stichting ANEMOON

Uiterlijk

Er zijn verschillende soorten appelslakken. Deze zoetwaterslakken, zijn soms moeilijk uit elkaar te houden. De meest beruchte soort is vermoedelijk *Pomacea canaliculata*. Sommige soorten kunnen een diameter van 15 cm bereiken en behoren daarmee tot de grootste zoetwaterslakken. Ze zijn bruin, soms goud-geel, soms gestreept. De schelp van de meeste soorten is rechtsgewonden. Het schelpoppervlak is meestal glad. Een opvallende sculptuur ontbreekt. Appelslakken hebben een hoornachtig plaatje (operculum) met concentrische groeilijnen waarmee ze de "mondopening" van de schelp kunnen afsluiten.

Eieren

Nog opvallender dan de appelslakken zelf, zijn hun eieren. Deze zijn vaak al op tientallen meters afstand herkenbaar. De eieren zijn roze, wit, gelig, oranje of paarsachtig van kleur. Ze worden in karakteristieke klompen of kluiten boven de waterspiegel afgezet op uit het water stekende boomstammen, kades, beschoeiingen, op bladeren van waterlelies en andere waterplanten die uit het water steken. Onder water sterven de eieren af.

Eieren van appelslak. (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Appelslak. (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Te verwarren met

Appelslakken lijken op twee inheemse moerasslakken: De spitse moerasslak (*Viviparus contectus)* en de stompe moerasslak (*Viviparus viviparus)*. De huisjes van appelslakken kunnen zowel gestreept als egaal helder goudgeel of bruin zijn, maar ze hebben gewoonlijk niet twee tot drie brede donker bruin banden die onze beide inheemse moerasslakken meestal wel hebben. Het huisje van appelslakken is veel plomper en de laatste winding is veel groter dan alle voorgaande. Voor onze inheemse moerasslakken geldt dat ze hoger en torenvormiger zijn, met geleidelijker toenemende windingen.

Verspreiding

De appelslak is een exoot uit Zuid Amerika die zich door toedoen van de mens verspreid heeft over de wereld. In Azië, maar ook in Spanje, vormt deze moerasslak een plaag en een bedreiging voor onder meer de rijstteelt. In Nederland is de soort nog niet levend in de vrije natuur waargenomen.

Gevaar

De kans op introductie van appelslakken in de Nederlandse natuur is aanzienlijk. Appelslakken worden namelijk veelvuldig verkocht voor aquaria en vijvers. Gedacht wordt vaak dat appelslakken alleen in warm water kunnen overleven, maar na de introductie van deze soort in Japan is gebleken dat de soort vorstperioden goed kan overleven. Als de soort in onze wateren "aan slaat" zal dat een grote impact kunnen hebben op het leven in onze moerasgebieden.

Eieren van appelslak op uit het water stekende boomstam. (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Zoeken, hoe en waar?!

Het is gemakkelijk om in de zomer boven de waterlijn naar de eieren te zoeken. Een verrekijker kan daarbij van dienst zijn. Door de kleur en de omvang kan men deze haast niet over het hoofd zien. Een dergelijk type eieren is vrijwel zeker niet van een inheemse soort. Appelslakken kunnen worden aangetroffen in allerlei wateren, maar ze hebben een voorkeur voor wateren met een lage waterstand die gemakkelijk kunnen opwarmen. De kans op het aantreffen van de soort is waarschijnlijk het grootst in moerasachtige omgevingen bij woonwijken of tuincentra. De meeste dieren in de aquariumhandel bereiken een grootte van 4 tot maximaal 8 centimeter, dus u hoeft uw zoekbeeld niet in te stellen op slakkenhuizen van 15 centimeter.

Melden!

Als appelslakken in de vrije natuur worden gezien, moeten ze zo snel mogelijk worden bestreden. Stichting ANEMOON roept daarom iedereen op naar appelslakken en hun opvallende eieren te zoeken en waarnemingen zo snel mogelijk door te geven via anemoon@cistron.nl.

Voor meer informatie:
www.anemoon.org/Projecten/Exoten/Appelslak

Twee kleurvariëteiten van appelslakken zoals deze in de aquarium en vijverhandel worden verkocht. (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

Amoergrondel

Frank Spikmans, RAVON

De Amoergrondel (*Perccottus glenii*) is een baarsachtige vissoort (orde: *Perciformes*), oorspronkelijk afkomstig uit Oost-Azië. Hier leeft de soort vooral in stilstaande uiterwaardwateren, zoals poelen, meren en oude meanders. Door zijn populariteit als aquariumvis is de Amoergrondel zo'n honderd jaar geleden voor het eerst buiten zijn oorspronkelijke leefgebied terecht gekomen, in Rusland. Hoewel de zwemcapaciteit van de Amoergrondel relatief gering is, heeft hij zich toch over geheel West-Rusland weten te verspreiden, deels op eigen kracht, deels door uitzettingen. Sinds 1993 wordt de soort ook waargenomen in het stroomgebied van de Donau.

Amoergrondel. (Foto: Paul van Hoof)

Momenteel is het gebied waar de Amoergrondel voorkomt al vele malen groter dan zijn oorspronkelijke areaal. De soort is onder meer bekend uit Rusland, Letland, Estland, Litouwen, Wit-Rusland, Oekraïne, Polen, Slowakije, Servië, Kroatië, Hongarije, Roemenie en Bulgarije. De meest recente toevoeging aan dit rijtje betreft de bovenloop van de Donau in Beieren, Duitsland. Sinds 2013 is bekend dat de soort hier al tenminste tien jaar voorkomt in een aantal visvijvers. Dit is de meest westelijke vindplaats tot dusver.

De Amoergrondel is dus erg succesvol bezig zijn leefgebied uit te breiden. Het is dan ook een weinig selectieve, opportunistische rover die alles op zijn menu heeft staan wat leeft en voor zijn bek verschijnt. Zo laat een onderzoek in Polen zien dat zijn dieet bestaat uit kreeftachtigen, insecten, mollusken, wormen, spinnen, vissen en amfibieën. Een Russisch onderzoek toont aan dat kamsalamander, poelkikker en kroeskarper zich niet meer succesvol voortplanten wanneer de Amoergrondel in een water verschijnt. Naast deze directe effecten door predatie zal de Amoergrondel ook in concurrentie treden met inheemse soorten en is het te verwachten dat hij een vector voor nieuwe ziekten kan zijn. Opmerkelijk is verder dat tijdelijke bevriezing wordt verdragen en dat vooral in geïsoleerde wateren hoge dichtheden bereikt kunnen worden.

Gezien de opmars die de soort maakt, is het goed mogelijk dat de soort ook in Nederland zal verschijnen. Een snelle signalering is dan belangrijk, zodat er in een vroeg stadium eventueel nog maatregelen genomen kunnen worden. De Amoergrondel is herkenbaar aan de twee rugvinnen, de bolronde vorm van al zijn vinnen, de bovenstandige bek en het gemarmerde kleurpatroon (zie foto). Kom je hem tegen in het veld, maak dan een foto en meld het direct bij RAVON.

Verspreiding Amoergrondel (aangepast naar Reshetnikov & Ficetola, 2010). Gele stip = oorspronkelijk leefgebied, zwarte stip = nieuw gekoloniseerd leefgebied sinds 1912.

Is de blauwe zwemkrab alsnog bezig met opmars?

Adriaan Gmelig Meyling, Arie Twigt & Wim Kuijper, Stichting ANEMOON

Uiterlijk

De blauwe zwemkrab (*Callinectes sapidus*) dankt zijn naam aan de blauwe kleur van de poten. De soort is onmiskenbaar te herkennen aan de zeer grote zijwaarts wijzende stekel aan iedere zijde van het rugschild. Het achterste paar poten is peddel-achtig afgeplat, zoals bij alle soorten zwemkrabben. Volwassen vrouwtjes hebben twee rode scharen. De mannetjes hebben blauwe scharen waarbij de uiteinden rood zijn. Tussen de overgang van blauw naar rood kunnen zich andere kleuren aftekenen. De bovenzijde is grijsbruin, olijfkleurig, bruinzwart of blauwachtig groen. De schildbreedte is maximaal 25 centimeter.

Levende blauwe zwemkrab waargenomen bij Yerseke, 2006. (Foto: Peter van Bragt)

Verspreiding

De blauwe zwemkrab komt oorspronkelijk voor langs de Amerikaanse kust van de Atlantische Oceaan, van Nova Scotia in Canada tot aan Uruguay. De volwassen dieren bewonen ondiepe wateren in riviermondingen en estuaria. Ze kunnen ver landinwaarts rivieren intrekken. Na paring trekken de wijfjes naar zee om eieren te leggen. Daar groeien de larven via meerdere vervellingstadia uit tot jonge krabben die vervolgens migreren vanuit zee naar het estuarium. De blauwe zwemkrab staat bekend als delicatesse. De soort is op meerdere plaatsen door de mens bedoeld en onbedoeld geïntroduceerd in Europese en Aziatische wateren.

Eén van de drie aangespoelde Blauwe zwemkrabben op het strand tussen Katwijk en Noordwijk op 4 april 2015 waargenomen door Arie van Twigt in het kader van het Strandaanspoelsel Monitoring Project (SMP). Dit exemplaar mist poten en scharen en is aangepikt door de meeuwen. (Foto: Marijke Kooijman)

In het oostelijk deel van de Middellandse zee is deze exoot zo talrijk geweest dat daar decennia lang commercieel op de soort is gevist. Inmiddels is daar sprake van overbevissing. Voor Nederland geldt dat de soort in 1932 voor het eerst is gemeld vanuit de omgeving Amsterdam. Daarna volgen nog enkele incidentele vondsten, vooral uit het Noordzee- Kanaal. Van 1973 tot 1982 zijn er meerdere vondsten bekend van de Westerschelde, vooral van Terneuzen. Daarbij was ook een vrouwtje met eieren en is er sprake van een gevestigde populatie. Vanaf 1995 wordt de soort jaarlijks waargenomen in de Amsterdamse en Rotterdamse havens. Vanaf 2002 is de soort ook een paar maal waargenomen in de Oosterschelde en de Noordzee.
Op 4 en 5 april 2015 werden drie verse volwassen exemplaren aangespoeld gevonden op het strand tussen Katwijk en Noordwijk, die vermoedelijk geleefd hebben nabij de uitwatering van de Oude Rijn. Dit is opvallend, want van Noordzeestranden was de soort nog nauwelijks bekend.

Algemeen wordt aangenomen dat deze exoot in Nederland in toom wordt gehouden door de lage watertemperaturen. Groei vindt alleen plaats boven de 15°C. en larven kunnen zich pas goed vervellen vanaf ca. 20°C. Het vermoeden is dat de voortplanting zich in Nederland vooral afspeelt in havens waar de temperaturen hoger kunnen oplopen dan in open zee. Vóór 1995 heeft de soort zich plaatselijk mogelijk kunnen handhaven op plaatsen waar koelwater wordt geloosd.

Toekomst

Vanaf 1973 lijkt de soort stapje voor stapje toe te nemen en de kans is aanzienlijk dat deze trend zich zal voortzetten door de toenemende (zee)watertemperaturen. Het is goed denkbaar dat de blauwe zwemkrab zijn opmars voortzet en alsnog kan uitgroeien naar een populatie van formaat.

Melden

Hierbij willen we iedereen vragen om naar de blauwe zwemkrab uit te kijken, zowel in het zoute, brakke als het zoete water. Indien u de soort vindt, hopen we dat u foto's van boven- en onderkant van het dier kan maken en deze met vindplaatsgegevens wilt doorsturen aan Stichting ANEMOON: anemoon@cistron.nl.

Broedverspreiding en recente aantalsontwikkelingen halsbandparkiet in Nederland

André van Kleunen, Sovon Vogelonderzoek Nederland

In Kijk op Exoten nummer 3 is reeds aandacht besteed aan de vestiging van de halsbandparkiet in Nederland. In deze bijdrage wordt wat verder ingaan op het broedvoorkomen van deze soort en recente ontwikkelingen in de populatie.

Halsbandparkiet bij nestholte. (Foto: Harvey van Diek)

Verspreidingskaart en talrijkheidskaart

In 2014 werd Sovon door het Bureau Risicobeoordelingen Onderzoeksprogrammering (BuRO) van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) gevraagd om een gedetailleerde kaart te maken van de verspreiding en de talrijkheid van de halsbandparkiet als broedvogel in Nederland. Omdat de soort regionaal inmiddels talrijk is, is het niet meer mogelijk om op gedetailleerde ruimtelijke schaal de soort landsdekkend te volgen.

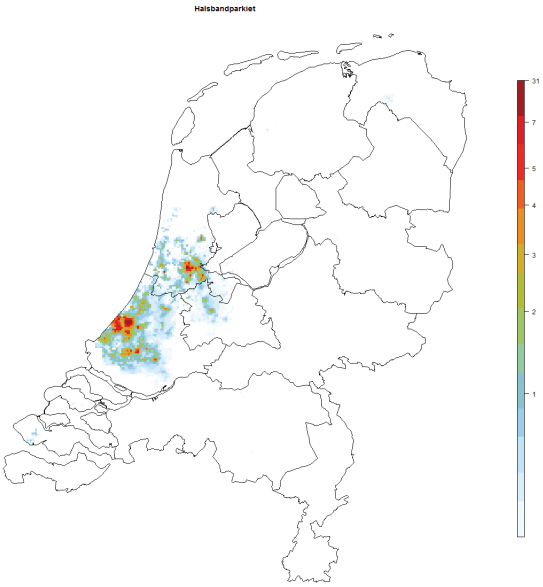

Gemodelleerde broedverspreiding en talrijkheid (territoria per kilometerhok) van halsbandparkiet in Nederland in 2011-2013 (hiervoor is gebruikgemaakt van data uit de Sovon-vogeltelprogramma's en losse meldingen uit Telmee.nl en Waarneming.nl).

Daarom is gebruik gemaakt van een modelmatige benadering, waarbij beschikbare verspreidings- en talrijkheidsgegevens uit de periode 2011-2013 zijn gebruikt, in combinatie met ruimtelijke omgevingsinformatie van de locaties waar halsbandparkieten zijn vastgesteld.

Actuele broedvoorkomen halsbandparkiet

In figuur 1 wordt de talrijkheid van de halsbandparkiet op kilometerhokschaal getoond op basis ban het meest geschikte model. De verspreiding van de Nederlandse broedpopulatie halsbandparkieten is nagenoeg beperkt tot het westen van Nederland, met name de Randstad en met de hoogste dichtheden in en rondom Den Haag en Amsterdam. Verder heeft de soort daar inmiddels de meeste grotere urbane gebieden en nabij gelegen groenzones gekoloniseerd, oostelijk tot Utrecht. Dichtheden nemen snel af als de bebouwingsgraad en de aanwezigheid van (boomrijke) groenzones afneemt. De soort komt inmiddels ook ten noorden van Amsterdam voor, tot in Hoorn en Alkmaar. Buiten de Randstad zijn geen omvangrijke populaties aanwezig, al wijzen waarnemingen in steden als Groningen, Zwolle, Vlissingen, Eindhoven en Maastricht op de mogelijkheid van één of enkele territoria aldaar. Verder zijn verspreid over het land eenmalige losse waarnemingen gerapporteerd van één of enkele halsbandparkieten gedurende de broedtijd, deze zijn op de kaart niet zichtbaar, omdat het geen geldige broedterritoria zijn volgens de Sovon-criteria.

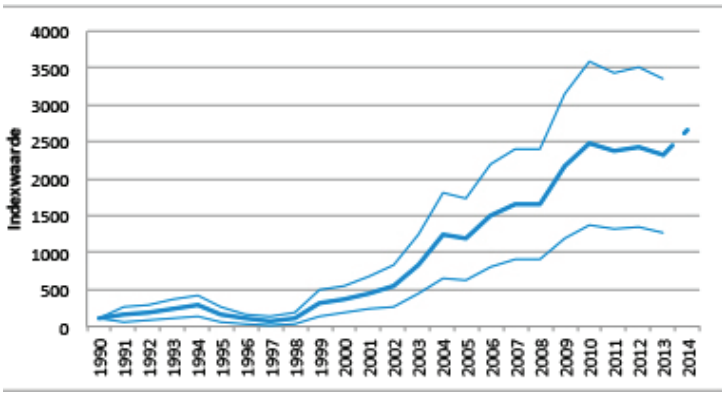

Geïndexeerde aantalsontwikkeling halsbandparkiet in Nederland inclusief standaardfout (Bronnen: BMP- en MUS-project Sovon). 2014 is indicatief, gebaseerd op tellingen uit het MUS-project.

De Nederlandse broedpopulatie halsbandparkieten wordt op 2800-4600 broedterritoria geschat voor 2011-2013. Een broedterritorium is gebaseerd op waarnemingen die indicatief zijn voor een territorium en dit kan afwijken van het aantal paar dat werkelijk tot broeden overgaat. Broedgevallen worden relatief weinig gerapporteerd omdat ze moeilijker zijn vast te stellen. De broedverspreiding besloeg in 2011-2013 166 atlasblokken (5x5km). Ter vergelijking: in 1998-2000 en 1973-1977 ging het om respectievelijk 49 en 9 atlasblokken.

Recente aantalsontwikkelingen

Na de jarenlange toename, werd sinds 2011 een stagnatie van de aantallen geconstateerd. Mogelijk hield dit verband met de relatief koude winters. De winter 2013/2014 was zeer zacht en de eerste resultaten van vogeltellingen in stedelijk gebied uit het MUS-project van Sovon wijzen er op dat de stijgende lijn weer is opgepakt. Verdere toename van de aantallen Halsbandparkieten lijkt in het verschiet te liggen, zeker als de soort in staat is andere delen van Nederland te koloniseren.

Sovon wil de aantalsontwikkeling en verspreiding van de halsbandparkiet goed blijven volgen en zoekt hiervoor in sommige regio's nog naar meer waarnemers.

U kunt halsbandparkieten inventariseren in telgebieden (www.sovon.nl/nl/BMP).
Ook kunt u meedoen aan het MUS project, waarbij broedvogels op telpunten in stedelijk gebied worden geteld (http://s1.sovon.nl/inloggen/mus/musaanmelden.asp).
Over het inventariseren van Halsbandparkieten vindt u meer informatie op: www.sovon.nl/nl/halsbandparkiet

Dit artikel is in belangrijke mate gebaseerd op het rapport: ***Van Kleunen A., Kampichler C. & Sierdsema H. 2014. De verspreiding van Halsbandparkiet en andere in het wild voorkomende papegaaiachtigen (Psittaciformes) in Nederland. Sovon-rapport 2014/31.***

Meer informatie:
https://www.sovon.nl/nl/publicaties/de-verspreiding-van-halsbandparkiet-en-andere-het-wild-voorkomende-papegaaiachtigen

De beverrat: een exoot met pieken en dalen

Hans Hollander, Zoogdiervereniging

In Kijk op Exoten komen regelmatig zoogdierexoten voorbij, die (nog) in kleine aantallen in Nederland voorkomen. Anders is het met de muskus- en beverrat. De muskusrat heeft zich vanaf 1960 over heel Nederland verspreid. Begin deze eeuw werden jaarlijks zo'n 400.000 muskusratten gevangen en gedood. In 2014 was het aantal afgenomen tot 94.000 (gegevens Unie van Waterschappen). De beverrat, oorspronkelijk afkomstig uit Zuid-Amerika, is een soort met veel meer pieken en dalen in aantallen, vooral vanwege strenge winters waarin de aantallen fors afnemen. Ondanks intensieve bestrijding, maar dankzij enkele zachte winters, beleven we begin 2015 weer een piek van deze 'grote broer' van de muskusrat.

Herkenning en leefwijze

De beverrat heeft een bruine of grijze vacht en een lichtere buik. De snijtanden zijn opvallend oranje. Verder heeft het dier stevige witte snorharen, kleine oren en voorpoten, grote achterpoten met zwemvliezen en, anders dan bever en muskusrat, een ronde en bijna kale staart. Qua grootte zit de beverrat tussen deze soorten in. Voortplanting vindt in ons land jaarrond plaats. De gemiddelde worpgrootte is 5 tot 6. Na een worp kunnen de vrouwtjes vrijwel direct weer worden bevrucht. Beverratten zijn gebonden aan water met een dichte oeverbegroeiing en leven territoriaal. Ze zijn vooral 's nachts actief; overdag slapen ze vaak in de open lucht of in holen. De dieren kunnen slecht tegen vorst; enkele nachten matige nachtvorst veroorzaakt het afvriezen van staart en tenen. Langdurige strenge vorst betekent vaak het einde van een populatie. Beverratten hebben daarbij de gewoonte over het ijs te lopen en niet, zoals de muskusrat, onder het ijs door te zwemmen. Beverratten eten vrijwel vegetarisch: bladeren en stengels van water- en oeverplanten, maar ook wortels van o.a. riet. Op boerenland doen ze zich tegoed aan maïs, aardappelen, bieten, kool en granen.

Vier pieken vanaf 1934

De eerste uit bontfarms ontsnapte beverratten in Nederland werden vanaf 1934 gemeld. Begin jaren vijftig kwam de soort in bijna alle provincies voor. Na een aantal (zeer) strenge winters was de soort halverwege de jaren zestig bijna verdwenen. Dit patroon herhaalde zich een aantal keren. Door immigratie uit België en Duitsland vestigde de soort zich langzaam in Midden-Limburg. Het aantal meldingen nam na 1970 flink toe. In de jaren zeventig leidde dit tot intensieve bestrijding. De strenge winter van 1978/79 deed de populatie de das om. Begin jaren tachtig werd de soort opnieuw ingevoerd door kweekbedrijven. In 1985 werd hier een einde aan gemaakt, maar door ontsnappingen verspreidde de soort zich weer over bijna het hele land. De geschiedenis herhaalde zich: na de strenge winters van 1984/85 en 1985/86 was de soort bijna verdwenen. Alleen in Zuid-Limburg leefden

Beverrat. *(Foto: Maaike Plomp)*

nog enkele tientallen dieren langs de Roer en de Maas. De populatie herstelde zich na enkele zachte winters voor een vierde keer. Beverratten verspreidden zich nu voornamelijk langs Maas, Rijn en Amsterdam-Rijnkanaal, tot in Utrecht. In de Biesbosch ontstond, mede door doelbewuste uitzettingen, een zeer grote populatie. Rond 2000 nam de immigratie vanuit België sterk af, nadat de soort door onze zuiderburen vrijwel was uitgeroeid. In Duitsland werd niet bestreden, waardoor met name instroom via de oostgrens op gang kwam. In 2002 is in Nederland opnieuw tot intensieve bestrijding besloten; op de top werden in 2002 5.000 beverratten gevangen en gedood. De doelstelling, terugdringen tot de grens, was in 2009 vrijwel bereikt. Lokaal waren er nog enkele kleine populaties over en her en der wat zwervers. Na 2009 waren er enkele tientallen verspreide waarnemingen, vooral van dieren die uit Duitsland afkomstig waren. Er is echter wederom sprake van een constante instroom vanuit Duitsland via de Overijsselse Vecht, de Rijn en de Limburgse zijrivieren van de Maas (Niers, Swalm, Roer). Er is letterlijk sprake van grensbewaking door de waterschappen. Het aantal gevangen en gedode beverratten lag van 2010 tot 2013 onder de 500 per jaar.

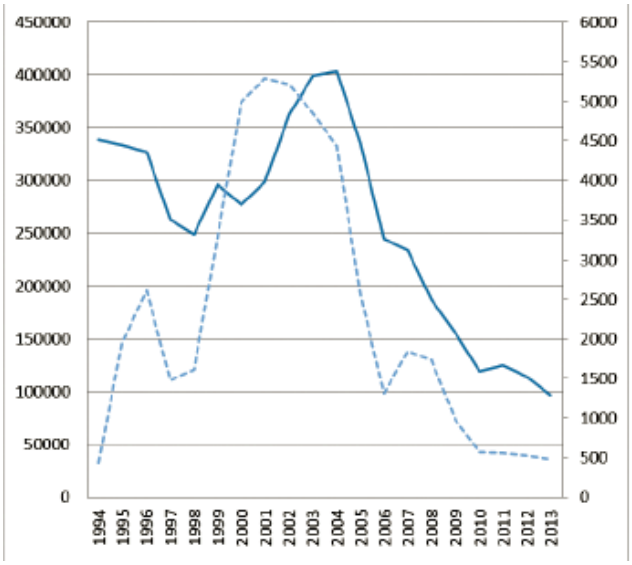

Figuur 1. Muskus- en beverratvangsten vanaf 1994.
Blauwe lijn = muskusrat, blauwe stippellijn = beverrat.
(Bron: Unie van Waterschappen.))

Na de extreem zachte winter 2013/2014 nam de beverratvangst in 2014 toe tot 1.034. 85% van de vangsten vond plaats in een strook van 5 kilometer langs de grens met Duitsland. Met de huidige zachte winter, zijn de krantenkoppen (na de veldmuispiek) dit jaar weer te voorspellen… Op naar een vijfde piek?

Bestrijding

De bestrijding van deze invasieve exoot, die behalve graafschade aan dijken ook effecten heeft op biodiversiteit, heeft in Nederland een wisselend succes. Zolang er instroom uit Duitsland plaatsvindt en er geen serie strenge winters komt, zal de populatie niet afnemen. Door toenemende overlast in Duitsland wil men daar de bestrijding echter ook professionaliseren. Plaatsing van de beverrat op de lijst van verplicht te bestrijden invasieve exoten in Europa (die thans wordt opgesteld in het kader van de EU-richtlijn exoten), zal hierbij helpen. Behalve in (delen van) België kon de beverrat in 1989 ook in Engeland, door planmatige bestrijding definitief worden uitgeroeid.

Vroeger vond bestrijding plaats met klemmen, die groter en sterker waren dan die voor muskusratten. Dergelijke klemmen kunnen gevaarlijk zijn voor mensen en huisdieren, maar ook voor bever en otter. Daarom worden beverratten tegenwoordig levend gevangen in kooien met appels of wortels. Op de kooien zit een zender. Als de kooi na het inlopen van een beverrat dichtvalt krijgt de bestrijder een signaal. De gevangen dieren worden afgeschoten.

Is de vlinderstruik een invasieve exoot?

Kars Veling, De Vlinderstichting

De vlinderstruik (*Buddleja*) is een bekende vlinderlokker. Als deze bloeit met zijn grote paarse of witte bloempluimen dan komen er veel vlinders op af om nectar te drinken. Vlinders kunnen alleen vloeibaar voedsel tot zich nemen door hun roltong. Dit is een soort rietje, dat in rust onder de kop is opgerold als een horlogeveer, maar die helemaal kan worden uitgerold om de nectar onder uit bloemen te halen. Nectar is belangrijk voor vlinders omdat het hun brandstof is. Hoe meer nectar ze kunnen verzamelen, hoe meer ze kunnen vliegen en hoe meer ze zich kunnen voortplanten.

Dagpauwoog op vlinderstruik. (Foto: Kars Veling)

Er zijn veel planten die door vlinders gebruikt worden, maar in de tuin is de vlinderstruik echt een groot succes. Het zijn vooral de zogenaamde kroeglopers die er van drinken, mobiele vlinders die geen bijzondere eisen stellen aan hun leefomgeving. Ze komen wat drinken en een dag later kunnen ze vijf kilometer verderop een tuin bezoeken. Ze zitten wel soms met veel bijeen. Zo kun je wel 10 kleine vossen en dagpauwogen tegelijk op een struik te zien krijgen. Geen wonder dat ook vlinderstruiken worden aanbevolen door De Vlinderstichting als er wordt gevraagd naar goede vlindertuinplanten.

Gamma-uil op vlinderstruik. (Foto: Kars Veling)

De laatste jaren krijgen we echter wel steeds meer kritiek op de reclame die we voor de vlinderstruik maken. Het is een uitheemse soort en dus niet een plant die hier van oorsprong thuishoort, maar bovendien komen er vanuit Vlaanderen steeds meer berichten dat de soort invasief is en andere planten verdringt. Ons wordt verweten dat we door aanplant ervan te stimuleren inheemse flora bedreigen. In Nederland zijn er voor zover ons bekend, geen voorbeelden van het invasieve karakter, maar dat kan een kwestie van tijd zijn. Als de klimaatverandering doorzet kan de vlinderstruik ook hier wellicht een probleem worden. Er worden proeven gedaan met vlinderstruiken die geen zaad kunnen vormen, maar of deze wel veel nectar leveren is nog niet bekend. Dat kan de oplossing zijn als de soort zich ook hier invasief gaat gedragen.

Kleine vos op vlinderstruik. (Foto: Kars Veling)

Nieuwe webpagina Ranavirus

In het kader van het Signaleringsproject Exoten is onlangs een nieuwe pagina over Ranavirus online gegaan, link: (www.ravon.nl/ranavirus).

Deze is samengesteld door experts vanuit DWHC, Universiteit Utrecht, Universiteit Gent en RAVON.

Op de pagina is op een beknopte manier alle relevante informatie over dit virus, dat schadelijk is voor vissen,amfibieën en reptielen, opgenomen. Ook is een verspreidingskaart gepubliceerd met de actueel bekende verspreiding in Nederland. De pagina bevat tevens links naar andere informatiebronnen en contactgegevens voor het melden van opvallende sterfte of zieke dieren. Heel belangrijk zijn ook de tips voor mensen die in en om het water actief zijn, bijvoorbeeld als waarnemer of beheerder, om te voorkomen dat zij het virus onbedoeld verder verspreiden.

Annemarieke Spitzen, RAVON

Groene kikker (bastaardkikker) met Ranavirus.
(Foto: Jelger Herder)

Wie wordt de duizendste?

Kijk op Exoten wordt veelvuldig gedownload van de vele partnerwebsites. Daarnaast hebben zich inmiddels circa 980 mensen online aangemeld voor automatisch ontvangst van elke nieuwe Kijk op Exoten. Daarmee komt de duizendste “abonnee” in zicht.

Om dat te vieren stelt Team Invasieve Exoten een exemplaar beschikbaar van de zeer informatieve Veldgids Exoten die bij de KNNV Uitgeverij is verschenen. De duizendste abonnee zal dit boek toegezonden krijgen. Meld je dus aan! Dit kan via: www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Jeroen van Delft, RAVON

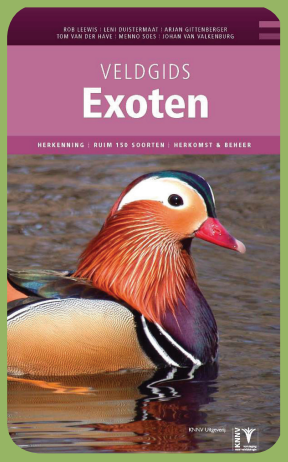

Exoten melden

Het is van groot belang dat waarnemingen van exoten worden gemeld, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en MijnVismaat.nl.

De portals van Waarneming.nl en Telmee.nl werken nauw samen en zorgen dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna, zodat ze goed gebruikt kunnen worden.

Mijn VISmaat

Waarneming

Colofon

Eindredactie
Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving
Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?
Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
024-7410600
kantoor@ravon.nl

De volgende nieuwsbrief Kijk op Exoten zal in juni 2015 verschijnen.

VOFF

KNNV vereniging voor veldbiologie

Sportvisserij Nederland